

300 S. AUGUSTINI EPISCOPI DE UNITATE ECCLESIAE.

de hac vita emigretur, divinis eloquiis constanter inhærete, ut nec in vita conturbemini, et post hanc vitam quod semini Abrahamæ promissum est, accipere mereamini. Amen.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA CRESCONIUM

GRAMMATICUM PARTIS DONATI

LIBRI IV¹.

LIBER I.

Epistolam Cresconii pro Petiliani defensione editam, sibi que inscriptam, refellere incipit Augustinus. Probat nec eloquentiam nec dialecticam qualemlibet metuendam esse assertoribus veritatis, quominus ejus adversarios, cum ipsis disputando, redarguant; neque contentiosum habendum eum esse, qui duris et renitentibus sermonis altercationem ad eos refellendos inferre curaverit. Postea ostendit non esse consequens, ut si conceditur esse baptismum in parte Donati, simul etiam concedatur ibi accipi oportere. Id enim extra catholicam Ecclesiam frustra et perniciose, sed tamen vere ac omnino idem haberi.

¹ Scripti circiter annum Christi 406. Vide *Retract.* lib. 11, cap. 26.

I. QUANDO ad te¹, Cresconi, mea scripta pervenire possent ignorans, perventura tamen minime desperavi : quia et ad me tua, quamvis longe posteaquam scripsisti, tamen quandoque pervenire potuerunt; quæ tibi visum est adversus ea scribere debere, quæ Petiliano Cirtensi episcopo vestro iterationem baptismi astruere molienti; et communionem nostram non documentorum pondere urgenti, sed maledictorum levitate criminanti, ut potui breviter pro parte respondi. Non enim tota ejus Epistola in manus meas tunc venerat, sed prava pars prior. Quod cur acciderit, quid opus est quærere; quandoquidem cum ad nos postea universa pervenit, universæ respondere non piguit? His ergo litteris tuis, quas ad me dedisti, si non rescriberem, fortasse contumeliosum putares : quod autem rescribo, rursus vereor ne contentiosum putes. Sed si tu inventis litteris meis, non ad te datis, tantum quia episcopum partis Donati vel ipsam partem Donati redarguere videbantur, ad officium tuum pertinere arbitratus es, cum tibi esses alicujus conscius facultatis, suscipere atque exerere contradictionem, quia ejus communionis es, quamvis nulla functione clericatui astrictus : quanto minus mihi licuit pro munere sarcinæ meæ, vel contra Petilianum vel contra te ipsum tacere, cum ille oppugnaret Ecclesiam pro qua milito; tu autem in simili opere etiam nominatim ad me institueres, promeres, conscriberesque sermonem?

II. In cujus primis partibus laborasti, ut suspecta hominibus eloquentia videretur. Nam velut laudans genus dicendi meum, et rursus velut timens ne hoc genere te vel quemquam falsa persuadendo deciperem, in accusationem ipsius eloquentiæ perrexisti, adhibens etiam testimonium adversus eam de Scripturis sanctis, ubi dictum

¹ Vide D. Guillon, tom. XXII, pag. 282-286.

putes : « Ex multa eloquentia non effugies peccatum¹ : » cum dictum non sit : « ex multa eloquentia ; » sed « ex » multiloquio. » Multiloquium autem est superflua locutio, vitium scilicet loquendi amore contractum. Plerumque autem loqui amant, etiam qui nesciunt quid loquantur, vel quomodo loquantur, sive ad sanitatem sententiarum, sive ad ipsum qui arte grammatica discitur, integrum sonum ordinemque verborum. Eloquentia vero facultas dicendi est, congruenter explicans quæ sentimus : qua tunc utendum est, cum recta sentimus. Hoc modo « ea non usi sunt hæretici. » Nam utique si recta sensissent, non solum nihil mali, verum et boni aliquid esset, quod eloquenter explicare potuissent. Frustra igitur istorum exemplorum commemoratione accusasti eloquentiam. Neque enim propterea pro patria non est miles armandus, quia contra patriam nonnulli arma sumpserunt : aut ideo uti non debent boni et docti medici ferramentis medicinalibus ad salutem, quia his ad perniciem etiam indocti pessimique abutuntur. Quis enim nescit, sicuti est aut fuerint ea quæ quæruntur; ita eloquentiam, hoc est, peritiam facultatemque dicendi sic esse utilem vel inutilem, ut fuerint utilia vel inutilia quæ dicuntur? quod nec te arbitrator ignorare.

III. Sed credo cum me videres a nonnullis putari eloquentem, ut a me lectoris auditorisve studium deterres, accusandam existimasti eloquentiam : ut jam quid dicerem non attenderet, quisquis abs te perterritus tanquam eloquenter me dicentem eo ipso jam cavendum fugiendumque censeret. Vide ergo, ne hoc quod fecisti, sit « artis illius malæ, quam, sicut de Platone commemorasti, nonnulli recte judicaverunt de civitate ac de humani generis societate pellendam. » Hæc non est eloquen-

¹ Prov. x, 19.

tia, quæ utinam mihi ad explicanda ea quæ sentio pro desiderio provenisset : sed quædam sophistica et maligna professio, quæ sibi proponit, non ex animo, sed ex contentione vel commodo, pro omnibus et contra omnia dicere. De hac ait sancta Scriptura : « Qui sophisticè loquitur, odibilis est ¹. » Ab hac mihi videtur Paulus apostolus juventutem Timothei prohibere, ubi ait : « Noli verbis contendere; ad nihil enim utile est nisi ad subversionem audientium ². » Et ne a facultate recte dicendi eum prohibuisse putaretur, continuo subiecit, « Satis age te ipsum probabilem operarium exhibendo, non erubescens, verbum veritatis recte tractans. » Nimirum itaque tibi hæc animi subrepsit affectio, quod contradicendi studio, (non quo ita sentires, sed quo a nobis intensionem discere volentis averteres,) perhibuisti nos eloquentes, et vituperasti eloquentiam. Nam quomodo te hoc ex animo fecisse credam, cum sciam quemadmodum prædicare soleatis eloquentiam Donati, Parmeniani, aliorumque vestrorum : qua quid esset utilius, si tam largo flumine pro pace Christi, pro unitate, veritate, charitate proflueret? Sed quid de aliis loquar? In te ipso nonne aperuisti, quam non ex animo, sed ex contentione vituperator fueris eloquentiæ; cum et cætera quæ scripsisti per eloquentiam suadere, et eandem ipsam eloquentiam eloquenter accusare conatus es?

IV. Nam quod te dicis : « et arte dicendi impari nobis, et exemplis legis christianæ penitus non instructum, » quo pertinet obsecro? Numquidnam te compuli contra mea scripta rescribere; et ideo recusantis et excusantis hæc vox est? Si ergo penitus non instructus es, cur non potius taces, aut ita loqueris ut instrui te desideres? « Instare me dicis, et provocare semper,

¹ Eccli. xxxvii, 23. — ² 2 Tim. ii, 14.

ut ad dignoscendam veri quæstionem mecum vestri disceptent; sed vestros prudentius ac patientius facere, qui in Ecclesia tantum quæ in Lege mandata sunt populos docent, nec nobis respondere curant, scientes quia si lex divina et tot documenta legalium Scripturarum nobis quid sit melius, quid verius, suadere non possunt, nunquam humana queat auctoritas nos discussis erroribus ad veritatis regulam revocare. » Quid tibi ergo visum est, ut adversus nos illis tacentibus tu loquaris? Nam si bene faciunt, cur non imitaris? si male, cur laudas?

V. Dicis quod « intoleranda arrogantia credam me solum terminare posse, quod aliis velut inexplicabile visum atque ideo judici Deo dimissum est. » Cum paulo superius dixeris, « hoc me velle finire post tot annos, post tot iudices atque arbitros, quod apud principes tot disceptantibus litteratis ab utriusque partis episcopis finire non potuit. » Certe solus hinc satago, certe solus quæstionem istam finire disceptando desidero? Puto enim si solos nostros id conatos culpasse voluisses, non etiam vestros in eo conatos fuisse fatereris. Quia ergo illum conatum, illam voluntatem et instantiam, saltem propter vestros reprehendere jam non potes; nolo esse a tam bono opere alienus. Quid arguis? quid reprehendis? An invides? Non hoc de te temere credendum est. Restat ergo ut studio contentionis hoc in me culpes, quod etiam in vestris laudare compelleris.

VI. At enim quod inter tot ac tales finitum non est, intolerabilis arrogantia est per se solum finire posse præsumere. Ne quæso mihi soli hoc tribuendum putes : plurimi sumus, qui hoc ut finiatur, imo jam ut finitum esse innotescat, instamus. Illi enim dixerunt non esse finitum, qui eidem fini consentire noluerunt, eumque vobis oc-

cultaverunt, ut etiam vos eorum auctoritate decepti finitum non esse credatis. Nostri autem, ex quo finitum est, nullo prorsus tempore ut ipse finis innotesceret cessaverunt, quomodo id publice privatimque agere potuerunt; ne quisquam in perniciosissimo errore persistens de segnitia circa se ministrorum Dei in ultimo iudicio quereretur. Non ergo nos olim finitam causam de integro volumus retractare; sed quemadmodum finita sit demonstrare, propter eos maxime qui hoc nesciunt: ut cum defensores convincuntur erroris, aut etiam ipsi correcti liberentur, aut certe ipsis confutatis et in aperta pertinacia remanentibus, hi qui cupidiores sunt veritatis quam contentionis, videant qui sequantur.

VII. « Neque hoc fit sine fructu, » ut existimas. Nam si posses videre quam longe lateque Africam error iste pervaserat, et quam pauca ejus remanserint quæ nondum in pacem catholicam correcta transierunt, nullo modo assertorum christianæ pacis et unitatis infructuosam et inanem arbitraris instantiam: quamvis etiam si cui diligentia medicinæ hujus impensa non prodest, sufficit ad rationem reddendam Deo quod non cessavit impendi. Sicut enim malignus suasor peccati, etiamsi non persuaserit, merito poenam deceptoris incurret: ita fidelis justitiæ prædicator, etiamsi ab hominibus respuatur, absit ut apud Deum sui officii mercede fraudetur. Res enim certa fit ad incertum. Incertum autem dico, non præmium facientis, sed animum audientis. Incertum enim est nobis, utrum assensurus sit cui veritas prædicatur: sed certum est, etiam talibus veritatem prædicari oportere: et certum est, fideliter eam prædicantes dignam retributionem manere, sive suscipiantur, sive spernantur, sive etiam propterea quælibet temporaliter adversa patiantur. Dominus dicit in Evangelio: « Cum ingressi fueritis, dicite: Pax huic

» domui: si digni fuerint qui ibi sunt, requiescet super eos pax vestra, si quo minus, ad vos revertetur¹. » Numquid certos fecit, quod essent eorum pacem suscepturi, quibus eam prædicarent? Certos tamen fecit, ut eam sine cunctatione prædicarent.

VIII. Apostolus etiam Paulus: « Servum, inquit, Domini » litigare non oportet, sed esse mitem ad omnes, docibilem, » patientem, in modestia corripientem diversa sentientes; » ne forte det illis Deus poenitentiam ad cognoscendam » veritatem, et respiscant de diaboli laqueis, captivati ab » ipso in ipsius voluntatem². » Intende quomodo, quem noluit litigare, voluit tamen in modestia corripere diversa sentientes: ne Dei servus prohibitionem petulantiae, occasionem putaret esse pigritiae. Verum quia multi et ipsam correptionem quæ modeste fit, vel peccatis suis faventes, vel quid respondeant non invenientes, nec tamen veritati acquiescentes, onerose ac moleste ferunt; eos qui secum sedulo agunt, nec ab eorum convincendo errore dissimulant, litigiosos et contentiosos vocant. Falsitas enim quæ nudari et redargui metuit, eorum vitiorum nomine quæ veritas damnat, diligentiam veritatis accusat. Numquid ideo tamen ab hac instantia desistendum est? Vide quemadmodum Timotheum idem obstringat Apostolus, ne propter homines quibus insuavis est prædicatio veritatis, aliqua ei segnitia prædicandi subreperet. « Testificor, inquit, coram Deo et Christo Jesu, qui iudicaturus est vivos ac mortuos, et per manifestationem et regnum ejus, » prædica verbum, insta opportune, importune, argue, » hortare, increpa, in omni longanimitate et doctrina³. » Quis hæc audiens, si Deo fideliter servit, si dolosus operarius non est, ab hac diligentia et instantia conquiescat? Quis sub tanta testificatione segnis esse audeat? Non itaque

¹ Matth. x, 12. — ² 2 Tim. ii, 24. — ³ Id. iv, 1.

nobis obstrepat in hac causa facundia tua : prædicamus omnino in adiutorio Domini Dei nostri christianæ unitatis utilitatem , pietatem , sanctitatem : prædicamus volentibus opportune , renitentibus importune ; et quantis valemus viribus inter nos partemque Donati quæstionem , et quibus possumus , olim finitam esse monstramus.

IX. Agnoscant in se contentiosæ animositatis nomen et crimen , qui vel pervicaci astutia præbent patronicum falsitati , vel invida jactantia ministrant præconium veritati. Utrumque hoc contentiosorum genus apostolus Paulus expressit : illud primum in Alexandro , de quo ait , « Alexander ærarius multa mala mihi ostendit , reddet illi » Dominus secundum opera ejus , quem et tu devita , valde » enim restitit nostris sermonibus ¹. » Hoc vero alterum in eis de quibus ait , « Quidam quidem ex invidia et contentione Christum annuntiant , non caste , existimantes tribulationem suscitari vinculis meis ². » Nam illi procul dubio idipsum annuntiabant quod Paulus ; non tamen eo animo , non ea voluntate , non ex charitate , sed ex invidia , sicut dixit , et ex contentione , volentes superbo sensu in eadem ipsa annuntiatione præcellere , et apostolo Paulo anteponi. Quod ille non moleste ferens , ferens imo etiam gaudens , quod ab eis illud videbat prædicari , quod latius innotescere cupiebat : « Quid enim , inquit , dum omnimodo , sive » sive occasione , sive veritate Christus annuntietur ? » Neque enim cordis sui veritate , quia non sincera intentione , sed æmula contentione , veritatem , hoc est , Christum annuntiabant. Tu igitur cum iudex interiorum cordis nostri esse non possis , tantummodo utrum veritati resistamus , an eos qui veritati resistunt revincere cupiamus , advertete. Nam procul dubio si veritatem suademus erroremque refellimus , etiamsi non veritate propriæ intentionis , sed

¹ 2 Tim. iv, 14. — ² Ilip. 1, 17.

emolumentum sæculi hujus et humanam gloriam quærentes id agamus ; gaudere debent dilectores veritatis , quia et hac occasione veritas annuntiatur , sicut Apostolus qui dicit , « Et in hoc gaudebo. » Si autem , (quod Deo maxime notum est , et quod tibi etiam ipsi , quantum est facultatis humanæ , si nobiscum viveres , notum esse potuisset) , pia sollicitudine charitatis in hujus dispensationis labore versamur ; puto nequaquam juste reprehendi ministerium nostrum , si contra quoslibet adversarios veritatis ferventi spiritu pro veritate certemus.

X. Nam si contentiosus habetur a vobis vel animosus paratorque rixarum , quisquis cuiquam sermonis altercationem vel inferre vel referre curaverit ; videte quid de ipso Domino Jesu Christo , ejusque servis Prophetis et Apostolis sentiatis. Nempe enim Dominus ipse Filius Dei , numquid cum solis Discipulis vel turbis qui in eum crediderunt , an non etiam cum inimicis tentantibus , obtrectantibus , interrogantibus , resistentibus , maledicentibus , habuit de veritate sermonem ? Numquid eum etiam cum una muliere de quæstione orationis contra opinionem vel hæresem Samaritanorum piguit disputare ? Sed illam , inquis , credituram esse præsciebat. Quid toties adversus Judæos , Pharisæos , Sadducæos , non solum minime credituros , verum etiam maxime contradicturos et persecuturos , coram in os eorum quam multa locutus est ? Nonne ab eis ultro , cum voluit , quod voluit inquisivit , ut eorum illos responsione convinceret ? Nonne illis dolose tentando quærentibus , cum redarguti obmutescerent , sine ulla ambiguitate respondit ? Quod cum faceret , nullus ex his legitur ad eum sequendum fuisse conversus. Et utique noverat , quia præscius erat , nihil se ad eorum salutem , cum hæc ad eos vel in eos , vel adversus eos diceret , profuturum. Sed nos fortasse suo firmavit exemplo , qui

futuram fidem perfidiamve hominum prænoscere non valemus; ne si quando nimium duris nimiumque perversis sine fructu salutis eorum locuti fuerimus, deficiamus et desistamus ab instantia prædicandi, cum inaniter piguerit laborare. Quid quod etiam ipsum diabolum, quem jam non solum Deus, sed ne homines quidem dubitare possunt, nullo modo ad justitiam conversum iri, Filius Dei tamen insidiosæ tentantem, et de Scripturis sanctis quæstionum laqueos opponentem, de Scripturis sanctis respondendo convicit¹, nec judicavit indignum cum Satana Christus de divinis Eloquiis habere colloquium: quid utique prævidens, nisi quod Judæis et diabolo nihil proderat, credituris gentibus profuturum?

XI. Prophetas etiam legimus missos ad homines tam inobedientes, ut Deus ipse qui Prophetas mittebat, de his ad quos mittebat prædiceret, quod verbis eorum obtemperaturi non essent. Omitto quod prophetico spiritu quo futura cernebant, etiam hoc utique nosse potuissent, quod eorum verba contempturi fuerant, quibus ea tamen vehementi instantia non tacebant. Apertissime Dominus ad Ezechielem Prophetam dicit, « Vade et intra in domum » Israël, et loquere verba mea ad ipsos; quia non ad populum ignotæ linguæ tu mitteris ad domum Israël, nec » ad populos multos diversis aut gravibus linguis loquentes, quorum verba non possis audire; et si ad tales mississem te, forsitan audissent te: domus autem Israël » non audient te, quia nolunt audire me. Omnis enim » domus Israël inquieto et duro corde est. Ego autem » dedi faciem tuam fortem adversus faciem eorum, et cer- » tamen tuum confortabo adversus certamen eorum². » Ecce mittitur Dei servus, et eis loqui jubetur, qui eum non erant audituri, eo ipso Domino qui mittebat et loqui

¹ Matth. iv, 3. — ² Ezech. iii, 4.

jubebat prædicente quod non erant audituri. Qua causa, cui bono, quo fructu, quove effectum mittitur ad certamen prædicandæ veritatis adversus certaturos et non obedituros? Num quisquam dicere audebit sanctos Dei Prophetas incidisse in opprobrium abs te mihi objectum, cum diceret: « Si tu scis rem de qua agitur a te finiri non posse, cur incassum laborem sumis? cur inanem impendis operam? cur supervacue ac sine fructu contendis? An non magnus error est, velle quod non valeas explicare; cum et Lex moneat dicens, « Altiora te ne quæsieris, et fortiora » te ne scrutatus fueris¹. » Et iterum: « Homo animosus » parat lites, et vir iracundus exaggerat peccatum²? » Ezechieli certe ista non diceret, qui cum verbo Dei mittitur inferre certamen hominibus non obedituris, contra sensuris, contra dicturis, contra facturis. Nam si diceret, responderet tibi fortasse, quod eisdem Judæis Apostoli responderunt, « Cui obedire oportet, Deo magis, an hominibus³? » Hoc tibi etiam ipse responderim.

XII. Hic si tu flagitaveris, ut ostendam ubi etiam mihi Deus præceperit id agere, quod tu prohibes; memento apostolicas Epistolas non eis tantum scriptas qui tempore illo quo scribebantur audiebant, sed etiam nobis: non enim ob aliud in Ecclesia recitantur. Attende etiam illud quod Apostolus ait: « An vultis experimentum ejus accipere » qui in me loquitur Christus⁴? » et recole jam, non quid Paulus, sed quid per eum Christus locutus sit, quod paulo ante commemoravi, « Prædica verbum, insta opportune, » importune, etc⁵. » Attende etiam quemadmodum ad Titum cum explicaret qualis esse episcopus debeat, etiam perseverantem dixit esse oportere juxtam doctrinam fidelis verbi, « Ut potens sit, inquit, et exhortari in doctrina sana,

¹ Eccle. iii, 22. — ² Prov. xix. — ³ Act. v, 29. — ⁴ 2 Cor. xiii, 3. — ⁵ 2 Tim. iv, 2.

» et contradicentes redarguere. Sunt enim multi non sub-
 » diti, vaniloqui, et mentis seductores, » maxime qui ex cir-
 » cumcisione sunt, quos oportet refelli¹. » Non ergo solos
 qui ex circumcisione sunt, sed eos maxime tales esse ait :
 oportere tamen in doctrina sana redargui refellique ab epis-
 copo vaniloquos et mentis seductores, indubitata præcep-
 tione firmavit. Unde hoc etiam mihi jussum esse cognosco :
 hoc pro viribus ago; huic operi, quantum ipse qui jussit
 adjuvat, perseveranter insisto. Quid obstas, quid obstre-
 pis, cur prohibes, cur reprehendis? Tibi-ne obedire oportet,
 an Deo?

XIII. Nisi forte ista quæ a me de Scripturis sanctis do-
 cumenta prolata sunt, sic accipienda arbitraris, ut quod
 vestros factitare laudasti, in ecclesia tantum quæ in Lege
 mandata sunt populi doceantur. Ibi enim forsitan putas
 corripiendos et convincendos esse diversa sentientes, ut
 unusquisque doctor suorum tantummodo disputando et
 prædicando emendet errorem: siquid autem tale cum eis
 qui foris sunt agere institerit, tunc animosus, tunc con-
 tentiosus vel litigiosus habendus sit; quia « et ipse Eze-
 chiel, inquis, et alii Prophetæ cum verbis Dei ad suum
 populum mittebantur, » Israëlita scilicet ad Israëlitas.

XIV. Ad hæc quoque tibi respondeo. Jam quidem su-
 pra commemoravi, Dominum ipsum Jesum, qui se imitan-
 dum Discipulis præbuit, non solum Judæis, verum etiam
 Pharisæis, et Sadducæis, et Samaritanis, et ipsi diabolo
 principi omnium fallaciarum et errorum asserere veritatem,
 et de Lege respondere non dedignatum. Sed ne hoc Domino
 licuisse, servis autem ejus existimes non licere, accipe quid
 in Actibus Apostolorum legatur. Judæus autem quidam,
 Apollo nomine, Alexandrinus genere, devenit Ephesum,
 potens in Scripturis: hic catechizatus erat viam Domini,

¹ Tit. 1, 9.

et fervens Spiritu loquebatur, et docebat verissime quæ
 juxta Jesum, sciens solum baptismum Joannis. Hic etiam
 cœpit fiducialiter agere in synagoga. Quem cum audissent
 Aquila et Priscilla, assumpserunt eum, et certius illi expo-
 suerunt viam Domini. Volente autem illo ire in Achaïam,
 exhortati fratres scripserunt discipulis ut eum reciperent.
 Qui cum venissent, multum contulit his qui ibi credide-
 runt: vehementer enim Judæos revincebat publice osten-
 dens per Scripturas esse Jesum Christum. Quid de isto
 dicis, quid sentis? Nonne fortasse eum contentiosum et
 animosum concitoremque rixarum criminaremini, nisi
 tanta libri sancta auctoritate premeremini?

XV. An quia Judæus in Christum crediderat, propterea
 Judæos christianæ fidei resistentes, et Jesum negantes esse
 Christum, publice revincere debebat; nos autem quia
 partis Donati nunquam fuimus, propterea partem Donati
 resistentem christianæ unitati revincere non debemus?
 Numquid Paulus apostolus aliquando fuit cultor idolo-
 rum, aut aliquando fuit iu hæresi Epicureorum vel Stoi-
 corum, cum quibus tamen eum nec puduit nec piguit de
 quæstione Dei vivi et veri habere sermonem? Accipe quid
 de hac re in eodem libro scriptum sit. Paulus autem cum
 illos Athenis expectaret, irritabatur spiritu suo intra se,
 videns circa idola esse civitatem. Disputabat igitur Judæis
 in synagoga, et gentibus, et colentibus, et in foro per
 omnem diem ad eos qui aderant. Quidam vero Epicureo-
 rum et Stoïcorum philosophorum conferebant cum illo:
 et quidam dicebant, Quidnam vult seminator verborum
 hic dicere? Alii vero, Peregrinorum dæmoniorum videtur
 annuntiator esse. Ecce apostolus Paulus Stoïcos et Epicu-
 reos, diversas, non solum ab illo, verum etiam inter se,
 adversasque hæreses secum conferre non respuit, non

¹ Act. xviii, 24. — ² Id. xvii, 16.

tantum extra Ecclesiam, sed extra synagogam disputans cum eis; nec eorum conviciis exterritus velut lites contentionesque declinans a prædicanda christiana veritate cessavit. Nam vide quid consequenter sancta Scriptura testatur: Apprehensumque eum, inquit, in Areopagum duxerunt, dicentes, Possumus scire quæ sint hæc quæ a te dicuntur: insueta enim quædam affers in aures nostras: volumus ergo scire quidnam velint hæc esse. Athenienses autem et advenæ hospites ad nihil aliud vacabant, quam dicere novi aliquid aut audire. Stans vero Paulus in medio Areopago dixit, Viri Athenienses, per omnia superstitiosos vos video: perambulans enim et considerans simulacra vestra, inveni etiam aram, in qua erat scriptum, Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis¹: et cætera quæ commemorare omnia longum est. Quod tamen ad quæstionem quam nunc discutimus, sufficit, attende obsecro te, Hebræum ex Hebræis Apostolum Christi stantem ac sermocinantem, non in synagoga Judæorum, neque in ecclesia Christianorum, sed in Areopago Atheniensium, hoc est, contentiosorum maxime impiorumque Græcorum. Ibi enim loquacissimæ philosophorum hæreses extiterunt, quarum nonnullæ, sicut ipsi qui hic commemorati sunt Stoïci, magis de verborum quam de rerum adversitate conflagunt: quod Apostolus prohibuit Timotheum, dicens ad nihil esse utile, nisi ad subversionem audientium². Nam de his, ut nosti, Tullius ait: Verbi enim controversia jam diu torquet homines Græculos, contentionis cupidiores quam veritatis³. Hos tamen Paulus noster alloquendos corrigendosque suscepit, nec ipsius loci nomine exterritus, quod ex Marte inditum resonat, quem Deum dicunt esse bellorum, ibi pacifica credituris intrepidus loquebatur, ibi spiritalibus accinctus

¹ Act. xvii, 19. — ² 2 Tim. ii, 14. — ³ Cicer. lib. 1 de Oratore.

armis perniciosos expugnabat errores; nec contentiosos tanquam mitissimus, nec dialecticos tanquam simplicissimus formidabat.

XVI. Nosti enim quam maxime apud Stoïcos vigiisse quamvis et ipsi Epicurei, quos imperitia liberalium disciplinarum non solum non pudebat, verum etiam delectabat, quasdam disputandi regulas quibus quisque usus minime fallitur, se potius et tenere et docere jactabant. Quid est enim aliud dialectica, quam peritia disputandi? Quod ideo aperiendum putavi, quia etiam ipsam mihi « objicere voluisti, quasi christianæ non congruat veritati, et ideo me doctores vestri velut hominem dialecticum merito fugiendum potius et cavendum, quam refellendum revincendumque censuerint. » Quod cum tibi non persuaserint, nam te adversus nos etiam scribendo disputare non piguit; tu tamen in me dialecticam criminatus es, quo falleres imperitos, illosque laudares qui disputando mecum congredi noluerant. Sed tu videlicet non dialectica uteris, cum contra nos scribis? Ut quid te ergo in tantum disputandi periculum projecisti, cum disputare non noveris? Aut si nosti, cur dialecticus dialecticam criminaris, ita vel temerarius, vel ingratus, ut aut imperitiam qua vinceris non refrenes, aut doctrinam qua juvaris accuses? Inspicio sermonem tuum, istum ipsum quem ad me scripsisti, video te quædam copiose ornatèque explicare, hoc est, eloquenter, quædam vero subtiliter arguteque disserere, hoc est, dialectice; et tamen eloquentiam dialecticamque reprehendis. Si noxia sunt, quare hoc facis? si non sunt, cur arguis? Sed ne etiam nos verbi controversia torqueat, cum res ipsa intelligatur, minus laborandum est quid hominibus eam vocare placuerit. Proinde si eloquens ille appellandus est, qui non solum copiose et ornatè, sed etiam veraciter dicit; itemque